

Inleiding

Het voornemen tot restauratie van de Hervormde kerk te Wetzens kwam tot stand op 25 mei 1970 toen ds. J. ter Steege tezamen met de streekarchivaris te Dokkum, de heer W. T. Keune, de hervormde gemeente bijeen riepen. Tijdens deze bijeenkomst werd gesteld, dat het noodzakelijk was het gebouw te restaureren om de volgende redenen:

1. De instandhouding van het monument uit kunst-historisch oogpunt;
2. Om te voorkomen dat het gebouw, sinds 1100 in gebruik als kerk, zou veranderen in een museum of, op z'n ongunstigst in onbruik zou geraken.
3. Om de praktische bruikbaarheid te

vergroten door aanpassing van het interieur aan meer eigentijdse opvattingen.

Door het architectenburo ir. P. B. Oftringa te Groningen werden in november en december 1971 de opmetingstekeningen gemaakt. In het voorjaar van 1972 kwam het restauratieplan met begroting gereed. De totale restauratiekosten werden begroot op f 320.000,-. Dankzij de medewerking van de subsidiënten: het Rijk en de Gemeente Oostdongeradeel kon het aannemersbedrijf Schakel op 15 januari 1973 beginnen met de restauratie in het kader van het aanvullende werkgelegenheidsprogramma voor 1973. Tevens werden er rente-subsidies ontvangen van de Provincie en de Stichting Alde Fryske Tsjerken.

Zuidgevel vóór de restauratie

Dorp en kerk te Wetzens, enige historische kanttekeningen

De eerste gevonden sporen van bewoning ter plaatse van het dorp Wetzens zijn gedateerd op een ouderdom van $\pm$ 4.000 jaar. Een kenmerkende vondst uit deze periode is een bijl van vuursteen.

De terp was nog niet opgeworpen, maar wel was er een lichtglooiende onderlaag van zandafzettingen uit de ijstijd, welke te Wetzens een natuurlijke hoogte vormde.

Over de bewoningsperiode vóór onze jaartelling is nog weinig bekend.

Uit de eerste eeuwen daarna stammen onder andere vondsten van Romeins vaatwerk, terwijl de jongste vondsten uit de 14e eeuw dateren.

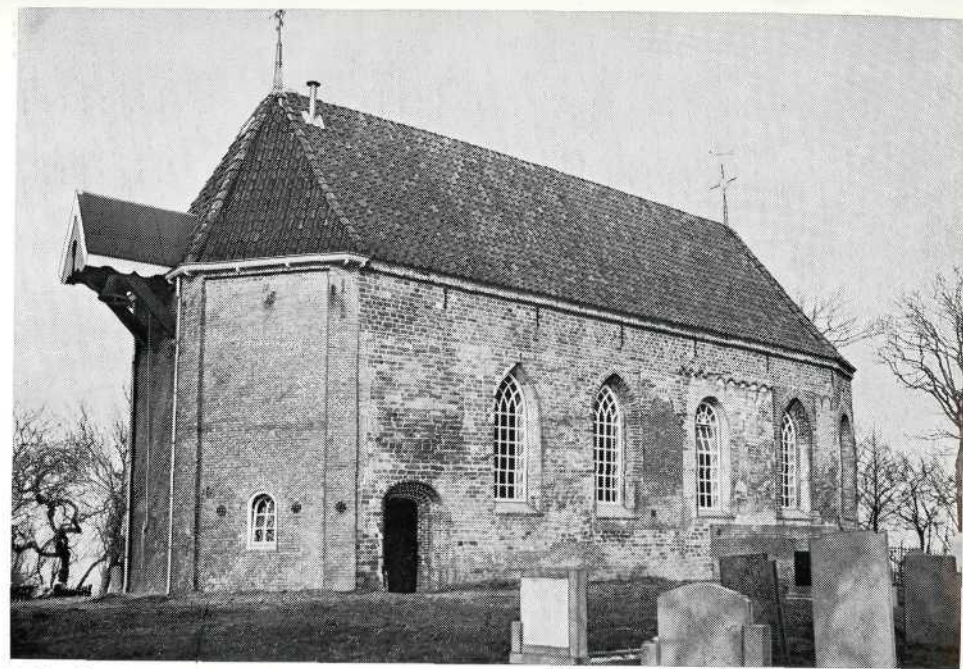
Onder andere werd bij het afgraven van de terp ($\pm$ 1890) een houten spade, hoornen lepels, fluiten, haarspelden, benen kammen en spijkers, kralen, weefgerei en allerlei potjes en scherven gevonden. Het is opmerkelijk dat er uitzonderlijk veel benen kammen zijn ge-

vonden, wat er op zou kunnen duiden dat er meer kammen werden gemaakt dan er voor eigen gebruik van de terpbewoners nodig waren.

Het is waarschijnlijk dat de terpbewoners in de 8e eeuw met het Christendom in aanraking kwamen. Mogelijk werd in die tijd reeds een houten kerkje gebouwd.

Het oudste gedeelte van de huidige, aan St. Vitus gewijde, tufstenen kerk stamt uit de 11e of 12e eeuw. St. Vitus was waarschijnlijk een martelaar uit de Romeinse tijd, die later heilig werd verklaard en in de middeleeuwen in tijden van nood werd aangeroepen. Men vermoedt dat het middengedeelte van de kerk, dat is het huidige schip, het oudste is. Het is opvallend dat de dichtgezette Romaanse raampjes in het jongere koor kleiner zijn dan die in het schip, verder dat de spaarvelden in de noord- en zuidgevel met het bijbehorend aantal friesbogen niet gelijk zijn.

In de loop der eeuwen is er veel aan de kerk veranderd.

Zuidgevel na de restauratie

In de 15e eeuw is er een gotische hoofdingang aan de noordzijde gemaakt, evenals een tweede ingang aan de zuidzijde.

Het gehele gebouw is in de 16e eeuw met enige lagen metselwerk verhoogd. Uit die tijd stamt ook de nog gave eiken kap. De zolderbalklaag en de muurplaten zijn jonger, want deze zijn van grenenhout. De ramen aan de zuidzijde werden in de 17e eeuw vergroot volgens gotisch model. De kleine ramen aan de noordzijde werden later, vermoedelijk in de 19e eeuw, gedicht. De kerk had vroeger een toren, welke in 1842 is ingestort.

Volgens de legende gebeurde dit op een zondagmiddag, juist toen de dominee met een preek wilde beginnen over Simson in de tempel. Na het instorten van de toren werden de nog overeind staande gedeelten van de noord- en de zuidmuur eveneens weggebroken en vervangen door een driezijdige sluiting van gele friese steen, waarbij in een uitkragende dakkapel de luidklok kwam

te hangen. Deze klok werd in 1943 door de Duitse bezetters gevorderd. In 1949 kwam er een nieuwe klok.

Het interieur is vrij sober en bezit weinig historische goederen.

De oudste grafzerk dateert uit 1611. Hiervan is het opschrift onleesbaar. Verder liggen er nog enige jongere grafzerken in de kerk.

Ook bij enkele boerderijen in de omgeving blijken nog grafzerken, afkomstig uit de kerk, te liggen.

Het meubilair en de gaanderij zijn niet van historische waarde.

Het interieur onderging de laatste grondige wijziging in 1953. De banken werden vertimmerd alsook de preekstoel en het doophek.

De gaanderij dateert uit het begin van deze eeuw.

Het orgeltje werd in 1933 aangekocht bij orgelbouwer Doornbos te Groningen. De laatste reparatie aan de houten ramen is in 1929 uitgevoerd.

Noordgevel vóór de restauratie

Het exterieur.

De restauratie werd begonnen met de werkzaamheden aan de kap. Deze kap was recentelijk reeds onder handen genomen in het kader van een noodrestauratie en voorzien van een tijdelijke asbest-beschieting.

Tijdens de restauratie werd gekozen voor een nieuw dakbeschot van Redwood met een ventilerende constructie, dat horizontaal werd aangebracht.

De eiken kapconstructie bleek in vrij goede staat te verkeren, maar werd behandeld tegen houtwormaantasting.

Ter plaatse van de driezijdige westsluiting zijn in de vorige eeuw vuren sporen gebruikt. Deze sporen bleken dermate slecht dat vervanging noodzakelijk was. Ter handhaving van de duidelijkheid van de historische ontwikkeling werden grenen sporen aangebracht in plaats van eiken, zoals die van het

oude kaggeedelte.

Op het dak werden de aanwezige smeedijzeren kruisornamenten hersteld.

De weerhaan op de westkant werd opnieuw voorzien van bladgoud en op de oostkant werd de verloren gegane windvaan opnieuw ontworpen en aangebracht.

Het metselwerk werd grotendeels in de gevonden toestand gekonsolideerd.

Opvallend was het grote gestukadoorde vlak in het midden van de noordgevel. Bij onderzoek, in samenwerking met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, bleken achter deze bepleistering bouwresten van een vroeger aanwezige uitbouw of absiede te zitten, waarvan ook de fundering werd blootgelegd. (zie plantekening).

Bij het verdere onderzoek bleek, dat ook aan de zuidzijde een dergelijke absiede heeft gezeten. Mogelijk waren dit twee altaarnissen, die vanuit de

Noordgevel na de restauratie

kerk toegankelijk waren. Uit deze vondsten werd geconcludeerd, dat het schip het oudste, n.l. 11e eeuwse, deel is van een overigens zeer kleine tufstenen kerk.

Het oostelijke, 12e eeuwse, deel van de kerk, met een reeds vroeg weer dichtgezette en thans als zodanig gehandhaafde priesteringang aan de noordzijde, moet dan worden gezien als een vergroting van het kortere, eventueel half rond gesloten, koor, en/of een verlenging van de kerk. De twee zij-absiden verloren daarbij waarschijnlijk door de nu verkeerde ligging hun functie en werden afgebroken. Helaas moet, mede door het ontbreken van enig spoor van plaats en vorm van het oorspronkelijke koor, bovenstaande konklusie worden gezien als een veronderstelling, waarbij de aard en langdurige aanwezigheid van het gepleisterde deel van de noordwand als zodanig nog een raadsel blijft.

[Zie in dit verband de illustratie van de historische planontwikkeling].

De restauratiecommissie voelde begrijpelijkerwijs weinig voor handhaving van de witte kalkbepleistering van dit gedeelte van de noordgevel en stelde voor het vlak in te vullen met baksteen metselwerk met gebruikmaking van kloostermoppen.

Van de zijde van de architect en de Rijksdienst voor Monumentenzorg werd deze oplossing te ingrijpend gevonden, vooral uit het oogpunt van behoud van de duidelijkheid van het historisch beeld. Gekozen werd uiteindelijk voor een oplossing, waarbij voor het vlak en op de begrenzing van de fundering van de vroeger aanwezige absiede, een houten aanbouw werd gebouwd, gedekt met blauw geglazuurde Oud-Hollandse dakpannen. Deze uitbouw heeft nu o.a. de functie van berging voor begrafenisattributen.

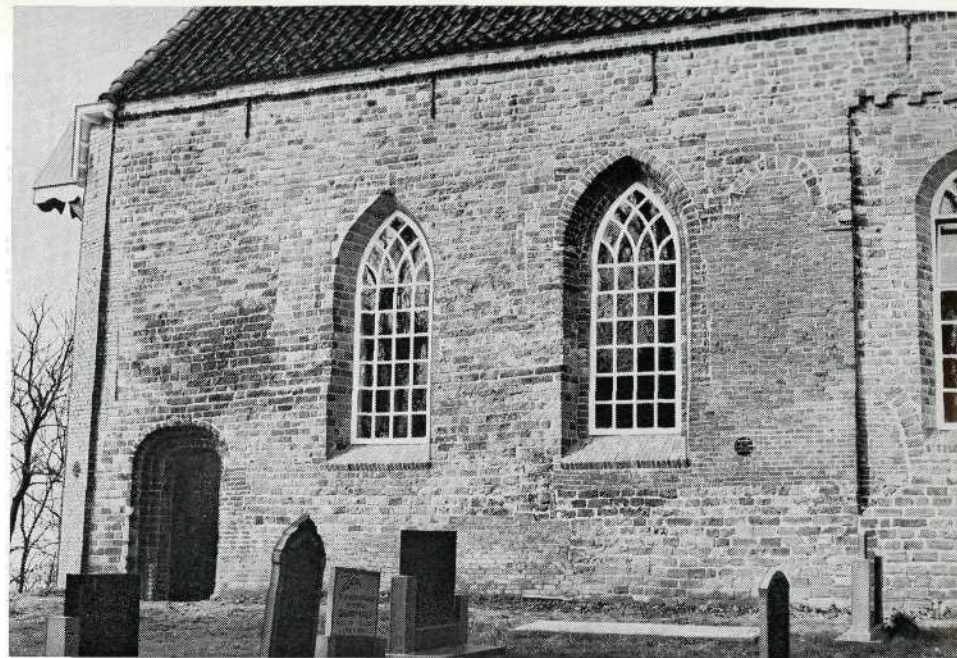
Detail zuidgevel vóór de restauratie

In de zuidgevel werden de aanwezige houten ramen vernieuwd. Twee van de aangetroffen raamopeningen bleken vroeger op nogal groffe wijze in het tufsteen te zijn uitgehakt.

Tijdens de restauratie werden deze gewijzigd en meer verantwoord in het tufsteen uitgesneden, waarbij tevens de jonge maar slechte houten ramen werden vernieuwd en in stijl aangepast bij de gotische raamvormen.

Bij de graafwerkzaamheden kon voorts worden vastgesteld dat ongeveer ter plaatse van de gotische ingangen aan noord- en zuidzijde ook de romaanse ingangen hadden gezeten. Daarbij werd de oorspronkelijke dorpel van de gotische ingang aan de noordzijde teruggevonden en weer aangebracht.

De klokkestoel aan de westgevel werd voorzien van een nieuwe detaillering en het vroeger aanwezige houten hek bij de toegang tot het kerkhof werd gereconstrueerd.

Detail zuidgevel na de restauratie

aan de westzijde tot aan het plafond reikte verwijderd. Hierdoor kreeg de kerk een gaver, meer symmetrische ruimtewerking. De slechte houten zoldering werd vernieuwd.

Tijdens werkzaamheden aan de noordmuur werd ontdekt dat de kerk oorspronkelijk gewelven moet hebben gehad. Een restant van een scheiboog en muraal getuigen hiervan, zoals zichtbaar is in de muur bij de orgelganderij aan de noordzijde. Voorts werden in het muurwerk twee hagiocopen en een piscina gevonden. Eveneens is de plaats van enkele romaanse raamopeningen zichtbaar.

De zeer jonge vurenhouten banken werden gedeeltelijk herplaatst en aangevuld met knopstoelen.

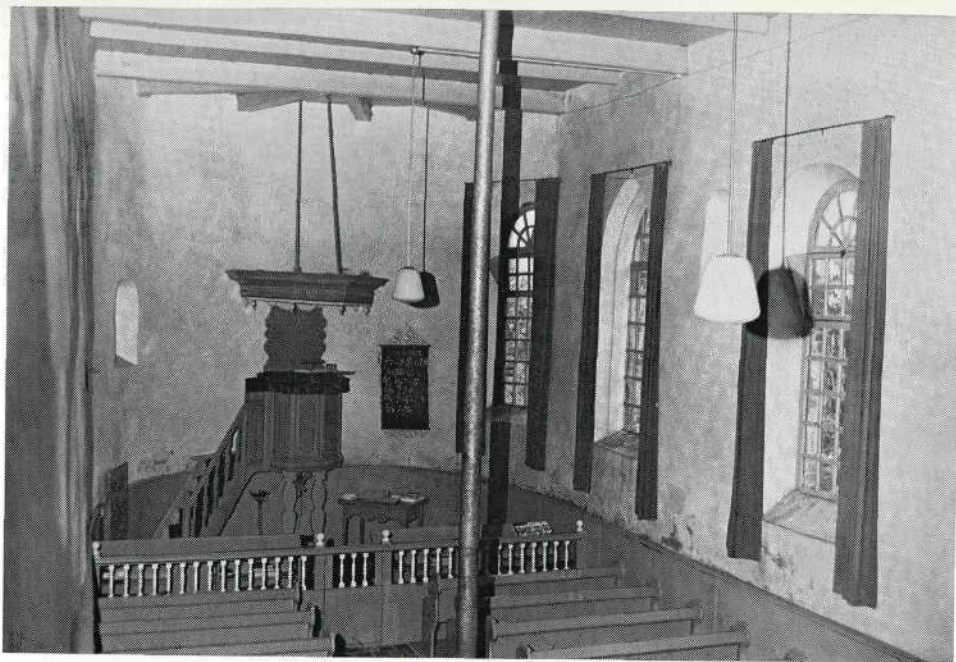
Van de eind 17e eeuwse preekstoel werd de trap opnieuw ontworpen, terwijl een nieuwe gedraaide poot de slechte ondersteuning in de muur verving. Het bijpassende doophek werd aan de

Het interieur.

Het eenvoudige interieur werd op enige aspecten gewijzigd.

Zo werd het rechte houten schot dat

Gezicht naar het koor vóór de restauratie

zuidzijde ingekort (en het restant opgeslagen), waardoor het koor meer gebruiksmogelijkheden kreeg. Van het grote tekstbord, uit ongeveer dezelfde periode, werd de oorspronkelijke gouddekoraatie teruggevonden en gerestaureerd. Het 17e eeuwse gesmede doopvont werd voorzien van een nieuw geelkoperen bakje, vervaardigd door een plaatselijke smid.

De nu aanwezige 17e eeuwse (avondmaals)tafel werd tesamen met de koperen verlichtingskroon aangekocht ter verfraaiing van het interieur. De kroon werd geschonken door een gemeentelid en de tafel door het verjaardagsfonds van Aalsum.

In de vloer van het koor zijn enkele grafzerken opgenomen, waarvan één uit Aalsum en een restant van een steen van een in de 17e eeuw levende predikant, die toen in Aalsum-Wetzens stond.

Een altaarsteen werd in 1970 op het kerkhof gevonden. Het middenpad bestaat uit grijze estriken, die evenals de vloer van het koor om o.a. akoestische redenen op een laag schelpen is gelegd.

In het kader van de restauratie kreeg de kerk enige voorzieningen, zoals een toilet, een kerkeradskamer met dienkeukentje en een nieuwe trapopgang naar de gaanderij, waarvoor een nieuw orgel werd ontworpen.

Het kleurpatroon kreeg op duidelijke wijze de aandacht.

Zo werd op het schotwerk onder de gaanderij een paneelindeling geschilderd.

De van oorsprong blauwe balken zoldering werd gesierd met groene balkprofileringen.

De profilering van de luifel boven de preekstoel en de gedraaide knoppen werden voorzien van bladgoud.

Gezicht naar het koor na de restauratie

Preekstoel na de restauratie

Het orgel.

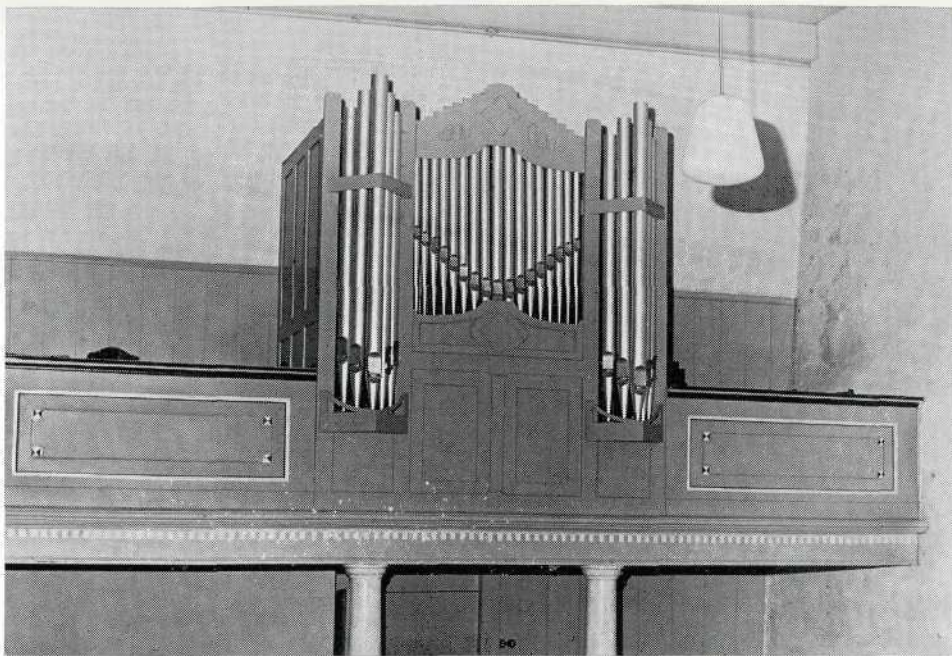
Het voor de restauratie aanwezige orgel werd in 1933 aangekocht door de kerkvoogdij. Dit orgel bevat nog verschillende historische pijpwerken. Door de architect werd een nieuwe orgelkas ontworpen voor de in zeer slechte staat verkerende aanwezige kas.

In verband met het weglaten van het aanwezige opgaande schot, kon de galerij worden teruggebracht, waardoor tevens de kerkrimte werd vergroot.

In overleg met de adviseurs werd door de Fa. van Vulpen te Utrecht een mechanisch pijporgel, met gebruikmaking van enige historische onderdelen, in de nieuwe kas gebouwd.

F. Houtkoop en H. S. J. Zandt, de orgeladviseurs, geven omtrent het orgel de volgende beschrijving.

Gezicht naar het orgel vóór de restauratie

Over het orgel in de Hervormde Kerk te Wetzens zijn de volgende historische gegevens bekend:

In het jaar 1933 werd in deze kerk een pijporgel geplaatst. Volgens de overlevering geschiedde dit door Klaas Doornbos, "Kerkorgelfabrikant" te Groningen. De dispositie van het instrument luidde: Prestant 4', Holpijp 8', Gamba 8', Salisionaal 8', Fluit 4' en Octaaf 2'. Omvang manueel: C-f''', geen pedaal. Uit een onderzoek van het instrument is gebleken, dat dit uit verscheidene delen van verschillende ouderdom was samengesteld. De kern werd gevormd door een oudere windlade met daarop het pijpwerk van de Holpijp 8' (oud), Fluit 4' (oud), Octaaf 2' (oud) en de kleinere pijpen van de Gamba 8' en de Salisionaal 8'. De grotere pijpen van de laatste twee registers waren buiten de windlade opgesteld en d.m.v. vervoeringen hiermede verbonden. De klaviatuur bevond zich aan de rechterzijkant

van het instrument, een windmotor ontbrak.

Uit het onderzoek is verder gebleken, dat aan het orgel geen bijzondere monumentale waarde mocht worden toegekend.

In het kader van de kerkrestauratie rees de wens, de westwand van de kerk in de staat van 1842 te herstellen. Daarmede verband houdende won de overtuiging veld, dat het orgel in de hoedanigheid van voor de restauratie niet kon worden gehandhaafd, enerzijds uit architectonische overwegingen (inpassing in het kerkinterieur van na de restauratie), anderzijds gezien vanuit de eisen van het cantor-organistschap, welke terecht konden worden gesteld inzake de begeleiding van de gemeentezang (en cantonij) en de weergave van de literatuur voor orgelpositief.

Er rees het plan - met behoud van de daartoe in aanmerking komende delen - passende vernieuwingen door te voeren,

zoals b.v. van de windlade, de registeren toetstructuur, verder de windvoorziening en de dispositie te verbeteren en te ontdoen van de onnodige dublures in de 8-voetsregisters, op basis van een offerte van de orgelmakers Gebr. van Vulpen.

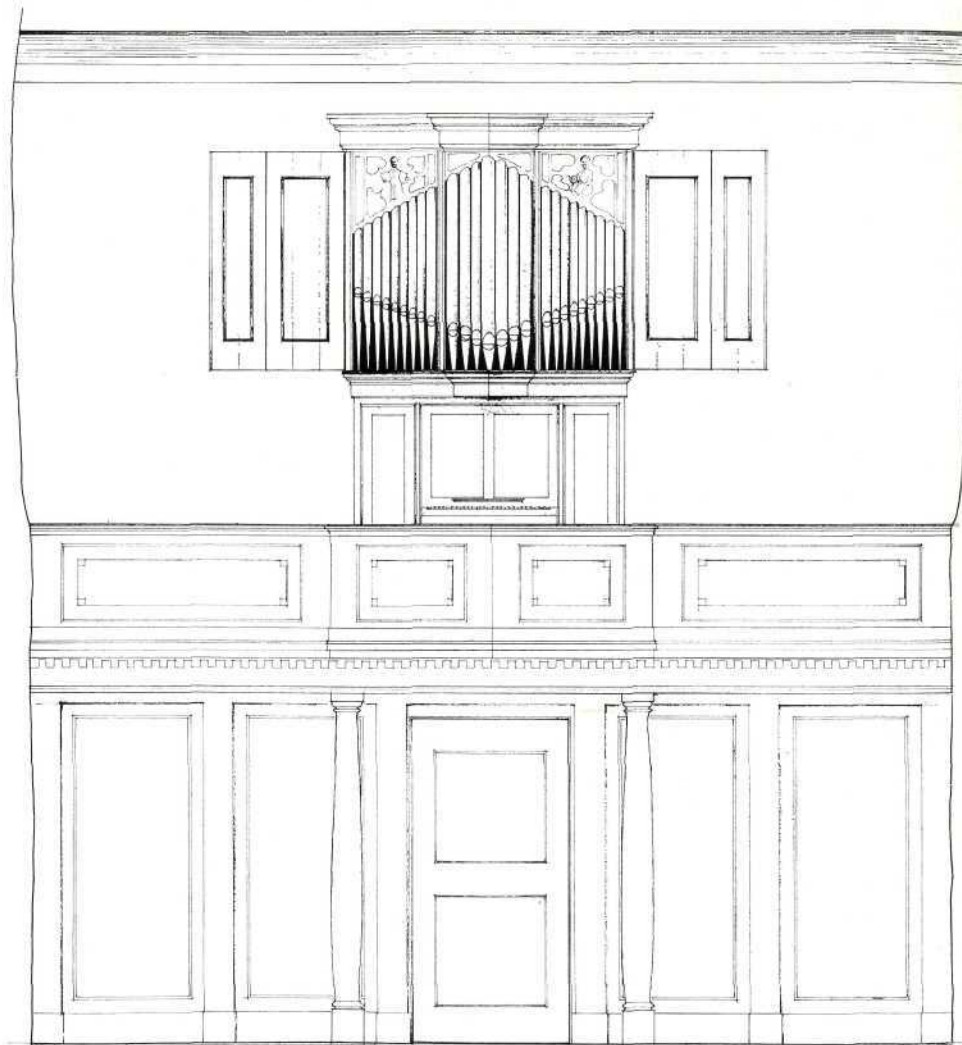
De dispositie luidt nu: Prestant 4', Holpijp 8', Fluit 4' (oud), Quint 3', Octaaf 2' (oud) en Mixtuur 2-3 st. Pedaal: aangehangen. Omvang manueel: C-f''', pedaal: C-d'.

Voor het instrument is een nieuwe or-

gelkas ontworpen, waarmee het inferieure kastwerk met dito frontpijpen uit 1933 is vervallen.

Het geheel is opgesteld op de orgelgalerij, waarvan de balustrade blijkens een met potlood geschreven aantekening op een plankje dateert uit 1903:

"B. Posthumus en Jan Kooistra, beiden van Metslawier, hebben deze kraak gesteld in het jaar 1903 den 18 December. Acitekt (!) Geb: Booijenga".

Ontwerp orgel in uitvoering

Hieronder volgt in z'n geheel een artikel van Dr. H. Halbertsma over zijn opgravingen te Wetzens, overgenomen uit het Nieuwsbulletin van de Koninklijke Oudheidkundige Bond van mei 1973.

De onlangs aangevangen restauratie der Herv. Kerk te Wetzens, op de kruin van een zeer hoge terp gelegen en voorheen aan St. Vitus gewijd, vormde aanleiding tot een oudheidkundig bodemonderzoek, dat in de week van 26 maart werd afgesloten.

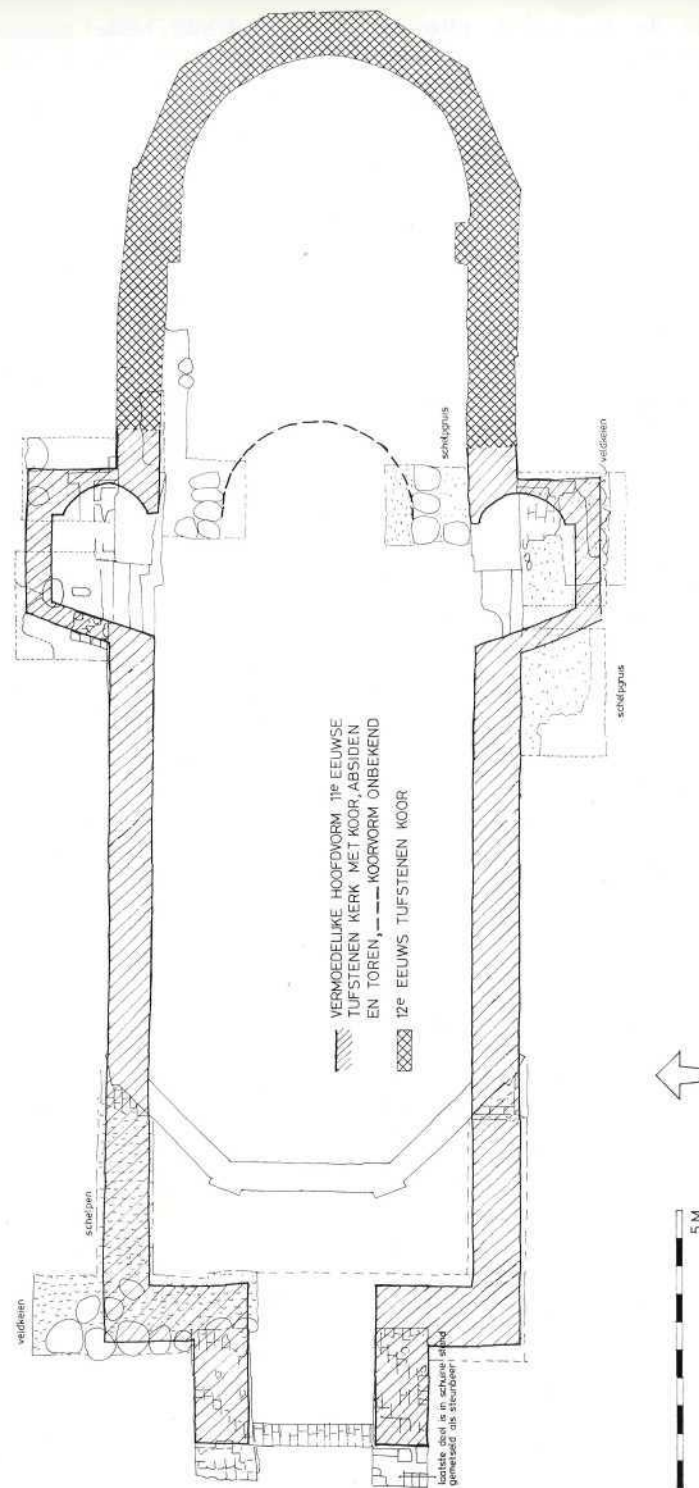
Het betreft hier een tufstenen zaalkerkje uit de 12de eeuw, gekenmerkt door een opvallend fraaie geleding der buitenmuren door middel van kolonnetten en spaarvelden met rondboogfriezen. De koorsluiting is uitwendig vijfhoekig doch inwendig rond terwijl zich in de noordelijke koormuur een hagioscoop bevindt, die bij de bouw van de kerk reeds moet zijn aangebracht. Ten westen daarvan ziet men nog de oorspronkelijke priesteringang, zij het dat deze naderhand werd dichtgemetseld. Aan het opgaande werk is duidelijk zichtbaar dat de kerk eenmaal langer moet zijn geweest. In het jaar 1842 stortte de toren aan de westzijde van de kerk in. De toren werd niet herbouwd, waarna de kerk werd afgedicht met de huidige bakstenen, driezijdige sluitmuur.

Tijdens het onderzoek bleek dat de zeldaktoren ten gevolge van een ondeugdelijke fundering naar het westen was gaan overhellen, hetgeen de instorting van 1842 veroorzaakte. De toren moet een vrij bescheiden omvang hebben bezeten en kan moeilijk ouder zijn geweest dan de 15de eeuw. Hij was tegen de oorspronkelijke tufstenen westgevel van de kerk aangebouwd en heeft deze vermoedelijk in zijn val meegesleept. De fundering van de voormalige westgevel bestond, conform de situatie elders onder de kerkmuren, uit afwisselend aangebrachte lagen schone klei en schelpgruis of „skil“. Opmer-

kelijk was de zeer grote diepte en breedte van de sleuven, die de kerkbouwers in de terpaarde hadden uitgedolven om deze grondverbetering tot stand te brengen. Wij hebben deze waarnemingen voor het overige ook bij verscheidene andere Friese tufstenen kerken kunnen doen, waar dezelfde methode was toegepast. Veelal ging deze werkwijze gepaard met het aanwenden van zwerfkeien op kritieke punten, zoals op de hoeken en bij de ingangen. Zo ook te Wetzens, waar de beide hoekpunten van de voorgevel ieder met een zwerfkei waren versterkt. De oorspronkelijke westgevel lag circa vier meter voorbij de breuklijn van het opgaande tufstenen werk en de daaraan in 1842 gehechte bakstenen sluitmuur.

Binnen het kerkschip, op de scheiding van het koor, werden twee rechthoekige en aan elkaar gelijkvormige keienbeddingen opgegraven welke ieder circa een meter naar binnen sprongen. Wij zouden deze voorzieningen willen opvatten als de fundering voor een triomfboog. Onmiddellijk ten oosten van de noordelijke keienfundering bevindt zich de reeds vermelde priesterdeur.

De plaats van de beide keienfunderingen correspondeert inwendig met een weggekapt verticale strook in het metselwerk, uitwendig met een veel bredere onderbreking in het wandpatroon. Aan de zuidzijde is er in de loop der eeuwen zo veel veranderd en hersteld dat de oorspronkelijke gesteldheid niet duidelijk is, doch aan de noordzijde valt meer te ontdekken. Hier schijnt eenmaal een sacristie tegen de zijmuur te hebben gestaan, waartoe een wijde bres was geslagen in de zijmuur van het schip, die na verloop van tijd op slordige wijze werd dichtgezet. Toch is dit niet de oorspronkelijke toestand geweest, want graafwerk buiten de kerk leverde aan beide kanten, ter hoogte van de triomfboog, de in schelplagen gebedde keienfunderingen op van twee minuscule zijbeuken, die vanuit het kerkschip toegankelijk waren geweest en aan de oostzijde voorzien waren van

een in de muurdikte uitgespaarde, schelpvormige en aan de bovenzijde half-rond afgedekte altaarnis. In beide gevallen waren de linker-, achtereenvolgens rechter aanzetten van deze nissen met hun vensterbankvormige onderzijde nog juist in de voor dit doel plaatselijk uitgeholde zijmuren van het kerkship bewaard gebleven.

De toegang tot beide altaaruitbouwen bleken eveneens nog ten dele gespaard te zijn in de daartoe in de zijmuren van het kerkship aangebrachte doorgangen en vertoonden aan de westzijde een afgeschuinde dagkant. De richting van deze dagkanten strookte juist met de richting van de keienfunderingen buiten de kerk, waarop de beide westelijke sluitmuren van beide uitbouwen eenmaal rustten, zodat deze niet haaks, doch schuins op de kerkshipmuren stonden. Zodoende verkregen beide uitbouwen een trapeziumvormige grondslag, waarbij de beide altaarruimten inwendig een breedte van amper een meter vertoonden met een uiterst geringe bewegingsruimte voor de altaren.

De buitengeleding van de beide zijmuren van het kerkship houdt duidelijk rekening met de voormalige uitbouwen, in die zin dat de spaarvelden ten westen van deze voorzieningen ontbreken, al zette men de reeks rondboogfriezen onder de daklijst wel voort. Er valt tevens verschil in grootte en plaatsing der vensters op te merken aan weerszijden der aanbouwen. Bovendien springen de muurvlakken van het koor aan de buitenzijde een halve steen terug, welke verfijning aanleiding gaf de breedte van het koor ook inwendig met een halve steen te verminderen.

Over de plaats en het karakter van de oorspronkelijke toegang(en) voor de parochianen kon geen zekerheid worden verkregen. Een ingebouwde toren schijnt de tufstenen kerk niet rijk te zijn geweest, al komen deze oplossingen in dit gedeelte van Friesland veelvuldig voor. Naar Friese trant zou men twee toegangen mogen verwachten, tegenover elkaar in het westelijke uiteinde

van de beide zijmuren aangebracht. Weliswaar zijn dergelijke deuren thans aanwezig, maar deze dateren niet uit de tijd dat de tufstenen kerk verrees en het is zeer de vraag of zij op dezelfde plaatsen zijn aangebracht als hun voorgangers uit de 12de eeuw. Mogelijk bevonden de laatste zich in het gedeelte van de kerk dat in 1842 kwam te vervallen. Men pleegt het toegangsporaal in het westelijke uiteinde der Friese kerken de „foartsjerke" te noemen, die niet tot de eigenlijke gewijde ruimte geacht wordt te behoren.

Een zo merkwaardig bouwwerk als de tufstenen dorpskerk van Wetzens met zijn lengte van circa 23 meter en breedte van zeven, van een zodanige hoogstaande architectuur en volmaakte steenbehandeling, doet de nodige vragen rijzen over bouwheer, zowel als bouwmeester. Wij weten slechts dat de abt van de St. Bonifatiusabdij te Dokkum er tot aan het jaar 1374 het recht van de pastoorsbenoeming uitoefende, waarna hij dit recht moest delen met de proost van Oud-Munster te Utrecht. De patroon - St. Vitus - is in het Friesland tussen Vlie en Lauwers uiterst zeldzaam. In andere gevallen, zoals bij de St. Vitus van Oldehove te Leeuwarden, kan de keus worden verklaard wegens eigendomsrechten van de St. Vitusabdij te Corvey aan de Wezer, die tot zeer oude schenkingen teruggaan. Of zulks ook te Wetzens het geval is geweest is niet uitgesloten, doch evenmin te bewijzen. Voor de kerk van Stiens geldt trouwens hetzelfde. Terloops zij in dit verband nog herinnerd aan de tufstenen kerk van het naburige Rinsumageest, waar eveneens bouwkundige bijzonderheden vallen op te merken, die toch wel buiten het bestek van een eenvoudige dorpsparochiekerk vielen.

In het jaar 1970 werd buiten de kerk een rood-zandstenen trapeziumvormige sarcofaagdeksel teruggevonden, die, blijkens de daarin gehouwen kruisjes, als altaarsteen gebruikt is geweest. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze zerk eenmaal het hoofdaltaar in

de kerk van Wetzens heeft afgedekt. Bij het graven der funderingsleuven werden geen oudere graven doorsneden - doorgaans een aanwijzing dat aan de kerkbouw een oudere fase moet zijn voorafgegaan.

LITERATUUR

W. T. Keune,
"Korte geschiedenis van het dorp Wetzens"

Ds. J. ter Steege,
"In vogelvlucht"
Geschiedenis van de Gemeente Oostdongeradeel

Ds. J. ter Steege
"Vinea Domini"
Geschiedenis van de kerkelijke gemeente Aalsum-Wetzens, 1972

H. Halbertsma,
Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige bond, mei 1973

H. S. J. Zandt,
"Het orgel in de kerk van Wetzens",
in Jaarverslag Hervormde Gemeente Aalsum-Wetzens 1970-1971.

TEKST, SAMENSTELLING, ILLUSTRATIES, FOTO'S

Buro voor Architectuur en Stedebouw
ir. P. B. Offringa - Groningen